

ΙΝΣΠΟΛ

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

δρ Σωτήρης Μητραλέξης

Βασική πηγή, όπου και η τεκμηρίωση:

Luce Pépin (2009),

Teaching about Religions in European School Systems:

Policy issues and trends.

NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe,

Network of European Foundations.

25/B/2016

Μελέτη—25/B/16

Σεπτέμβριος 2016 — © ΙΝΣΠΟΛ

inspol.gr

Συντάκτης/Μεταφραστής

Ο δρ **Σωτήρης Μητραλέξης** γεννήθηκε το 1988 στην Αθήνα. Είναι επίκουρος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Πόλεως, Κωνσταντινούπολη (Istanbul Sehir Univ.), ερευνητικός εταίρος στο Πανεπιστήμιο του Winchester και διδάκτωρ φιλοσοφίας της Freie Universitat Berlin μετά από σπουδές φιλολογίας και φιλοσοφίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και στην Freie Universitat Berlin. Έχει διατελέσει επισκέπτης επίκουρος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου, αντιπρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας Βερολίνου και πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Φοιτητών Βερολίνου.

Βασική πηγή, όπου και η τεκμηρίωση (και απ' όπου η μετάφραση πολλών αποσπασμάτων):

Luce Pépin (2009), *Teaching about Religions in European School Systems: Policy issues and trends*. NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe, Network of European Foundations.

Περιεχόμενα

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση	3
Χαρακτήρας του θρησκευτικού μαθήματος	4
Εποπτεία της κατάστασης στα υπόλοιπα κράτη-μέλη της ευρωπαϊκής ενώσεως πέραν αυτών στα οποία θα επικεντρωθούμε (2009, με προσθήκες σχετικά με νεώτερες εξελίξεις)	6
1. Μη-ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση: χώρες	7
2. Ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, κατ' επιλογήν: χώρες	8
3. Ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, υποχρεωτική με δυνατότητες εξαίρεσης: χώρες	9
Χαρακτηριστικά ομολογιακής θρησκευτικής εκπαίδευσης	11
Χαρακτηριστικά μη-ομολογιακής θρησκευτικής εκπαίδευσης	12
Η διδασκαλία 'δεδομένων πρί θρησκείας' μέσα από άλλα μαθήματα στην περίπτωση της Γαλλίας.....	13
Η κρατικά υποβοηθούμενη ιδιωτική εκπαίδευση	15
Η θέση της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο διδακτικό πρόγραμμα	15
Διδάσκοντες	19
Συμπεράσματα	20
Η άποψή μας	21
Πηγές/Βιβλιογραφία.....	23

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Με αφορμή, αλλά όχι με θέμα τη συζήτηση που διεξάγεται για το μάθημα των θρησκευτικών και το «τί συμβαίνει στην Ευρώπη», στην παρούσα αναφορά θα εξετασθεί η κατάσταση σχετικά με την θρησκευτική εκπαίδευση (θρησκευτικά) στα κράτη-μέλη της ευρωπαϊκής ενώσεως, με ιδιαίτερη αναφορά σε χώρες αντιπροσωπευτικές διαφορετικών μεταξύ τους μοντέλων.

Άμεσα σχετιζόμενη με την ιστορία αλλά και τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε κράτους, η θρησκευτική διδασκαλία στα σχολεία έχει πολλές πτυχές. Μπορεί να είναι ομολογιακή ή μη-ομολογιακή, υποχρεωτική ή κατ' επιλογήν, με ή χωρίς εναλλακτικά μαθήματα. Μπορεί ακόμα να συνίσταται σε απλή συμπερίληψη θρησκευτικών δεδομένων, δεδομένων σχετικά με τη θρησκεία (*fait religieux*), μέσα σε άλλα μαθήματα—όπως στην περίπτωση της Γαλλίας. Ενδέχεται τα μαθήματα να καθορίζονται με ευθύνη της εκάστοτε ομολογίας ή με ευθύνη και σχεδιασμό του κράτους, ή και σε συνδιοίκηση/συνεργασία μεταξύ εκκλησίας και κράτους.

Δεδομένου του ότι ο δημόσιος διάλογος στην Ελλάδα για το μάθημα των θρησκευτικών περιστρέφεται γύρω από το δίλημμα 'θρησκευτικά ή θρησκευσιολογία', είναι σημαντικό να διαπιστωθεί ότι μάθημα θρησκευσιολογίας με τον τρόπο που το κατανοεί ο Έλληνας συμμετέχων στον δημόσιο λόγο δεν υφίσταται σχεδόν πουθενά στην Ευρώπη. Ναι μεν παρατηρούμε μια μεγάλη ποικιλία διαφορετικών τρόπων διδασκαλίας ή μη-διδασκαλίας των θρησκευτικών, σχεδόν πουθενά όμως δεν συναντούμε ένα υποχρεωτικό εξειδικευμένο μάθημα εκτεινόμενο σε αριθμό ετών, στο οποίο διδάσκονται με ισότιμο τρόπο και ουδετερότητα οι θρησκείες του κόσμου (κάτι, άλλωστε, που θα ήταν εξουθενωτικό για τον μαθητή). Συνήθως, οι χώρες στις οποίες

παρατηρούμε στοιχεία θρησκευολογίας απλώς εντάσσουν την διδασκαλία πληροφοριών σχετικά με άλλες θρησκείες μέσα στην διδακτέα ύλη ενός μαθήματος θρησκευτικών—όπως, επί παραδείγματι, συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα, όπου στην διδακτέα ύλη της Β' Λυκείου περιλαμβάνονται εκτενή κεφάλαια σχετικά με τις άλλες θρησκείες.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στις χώρες όπου εμφανίζεται μάθημα διδασκαλίας περισσότερων από μίας θρησκειών, αυτό σχετίζεται συνήθως με την παρουσία μειονοτήτων ή μεγάλου σώματος μεταναστών άλλης θρησκείας, η οποία σταδιακά εντάσσεται με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο στα σχολεία.

Χαρακτήρας του θρησκευτικού μαθήματος

Στις επτά χώρες που μελετούμε εκτενώς σε αυτήν εδώ την αναφορά, τέσσερις διαφορετικοί τύποι θρησκευτικού μαθήματος στο σχολείο έχουν ταυτοποιηθεί:

- Μη ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση (π.χ. Αγγλία, Σουηδία)
- Ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση κατ' επιλογήν (π.χ. Ισπανία, Τσεχία, Ολλανδία)
- Ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, υποχρεωτική, με δυνατότητες εξαίρεσης (π.χ. Ρουμανία)
- Διδασκαλία πληροφοριών περί θρησκείας (*fait religieux*) ενσωματωμένη μέσα σε άλλα μαθήματα (Γαλλία)

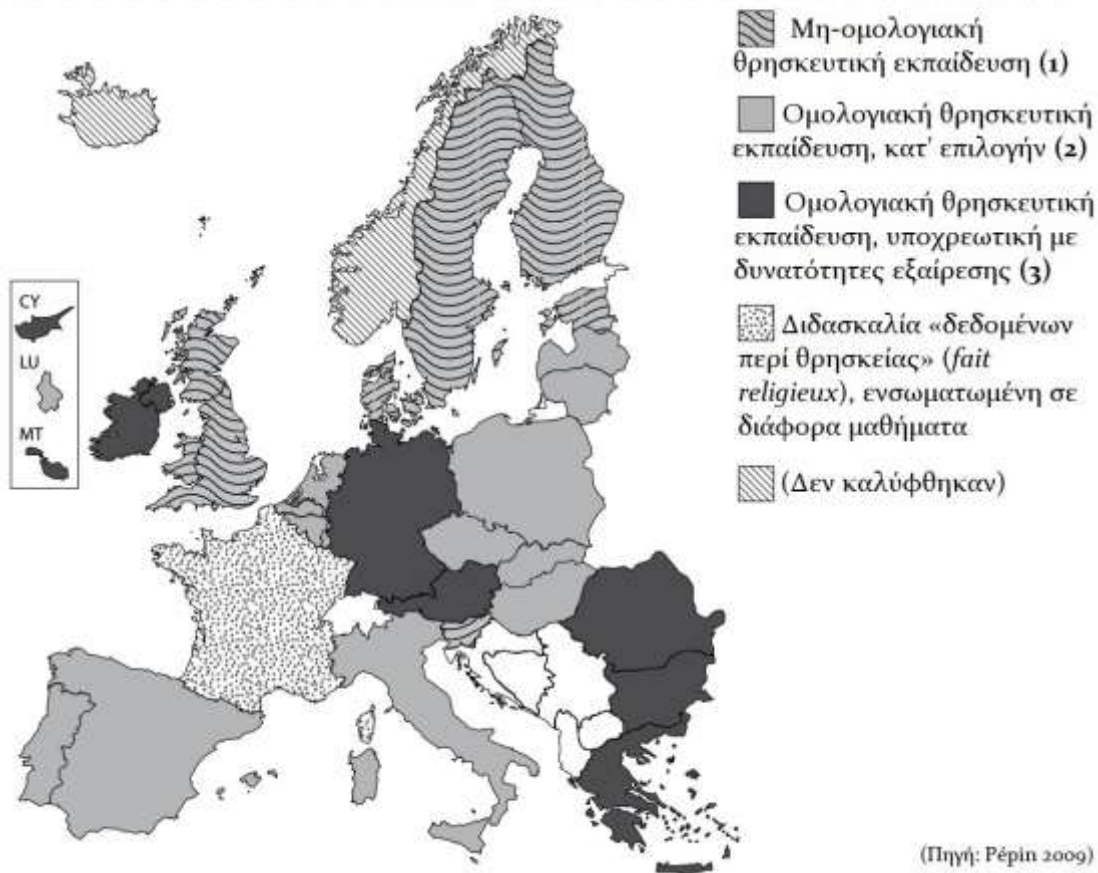
Αν εξετάσουμε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, η παραπάνω τυπολογία μένει ως έχει, όπως θα δούμε παρακάτω. Ο χάρτης που ακολουθεί προσφέρει μία εποπτεία και των 27 κρατών-μελών της ευρωπαϊκής ένωσης. Κάποια γενικά συμπεράσματα μπορούν να

αντληθούν: στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών κρατών, με την εξαίρεση της Γαλλίας, υπάρχουν συγκεκριμένα μαθήματα τα οποία ασχολούνται αποκλειστικά με τη θρησκεία. Όπου η θρησκευτική εκπαίδευση είναι ομολογιακή, κάτι το οποίο συμβαίνει στην πλειοψηφία των χωρών, τότε είναι συνηθέστερα κατ' επιλογή—και όπου είναι υποχρεωτική, υφίσταται δυνατότητα εξαίρεσης. Είναι ενδιαφέρον το να παρατηρήσουμε ότι μη-ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση εντοπίζεται κυρίως σε βόρειες προτεσταντικές χώρες.

Μολαταύτα, αυτή η κατηγοριοποίηση πρέπει να αντιμετωπιστεί με προσοχή ακριβώς λόγω της μεγάλης ποικιλίας καταστάσεων, συγκεκριμένων και προσεγγίσεων που διαπιστώνουμε στις διαφορετικές χώρες αλλά, υπό συγκεκριμένες περιπτώσεις, ακόμα και μέσα στο ίδιο κράτος. Η Ολλανδία αποτελεί ένα παράδειγμα αυτής της πολυπλοκότητας. Εκεί, ο πιο σημαντικός εκπαιδευτικός τομέας, ο οποίος καλύπτει παραπάνω από το 75% των μαθητών και χρηματοδοτείται από το κράτος, είναι ιδιωτικός και ως επί το πλείστον ομολογιακός (ρωμαιοκαθολικός ή προτεσταντικός), ακόμα και αν η πρόσβαση σε πολλά από τα σχολεία αυτού του τομέα είναι σήμερα ανοικτή στο ευρύ κοινό. Δεν υφίσταται ομολογιακή διδασκαλία στα δημόσια σχολεία, αλλά η διδασκαλία σχετικά με τη θρησκεία και κάποια φιλοσοφικά κινήματα αποτελεί σήμερα μέρος της διδακτέας ύλης. Τα δημόσια σχολεία, όμως, μπορούν να οργανώσουν μαθήματα σχετικά με τη χριστιανική (ή άλλη) θρησκεία αν το ζητήσουν οι οικογένειες. Στην οποία περίπτωση, οι καθηγητές εκπαιδεύονται και μισθοδοτούνται από τις εκκλησίες. Η πολυπλοκότητα της κατηγοριοποίησης συνεχίζεται: η θρησκευτική εκπαίδευση ενδέχεται να θεωρείται μη-ομολογιακή από την οπτική γωνία των περιεχομένων της, ακόμα και αν είναι ομολογιακή από την οπτική γωνία της διοργάνωσής της από την εκάστοτε ομολογία (η Φιλανδία αποτελεί ένα παράδειγμα). Επίσης, δεν είναι πάντοτε εύκολο να προχωρήσει κανείς σε μια αμιγή διάκριση ανάμεσα στην κατ' επιλογήν ομολογιακή εκπαίδευση και στην υποχρεωτική με τη δυνατότητα εξαιρέσεως.

Εποπτεία της κατάστασης στα υπόλοιπα κράτη-μέλη της
ευρωπαϊκής ένωσης πέραν αυτών στα οποία θα επικεντρωθούμε
(2009, με προσθήκες σχετικά με νεώτερες εξελίξεις)

Διδασκαλία θρησκευτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (υποχρεωτική εκπαίδευση), 2009

1. Μη-ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση: χώρες

Δανία: η 'σπουδή του χριστιανισμού/χριστιανικές σπουδές' είναι ένα υποχρεωτικό μη ομολογιακό μάθημα. Αυτήν την στιγμή διεξάγεται μια συζήτηση για μετατροπή του μαθήματος σε γενικό μάθημα σπουδής του θρησκευτικού φαινομένου. Η συζήτηση αυτή αφορμάται κυρίως από την παρουσία πολλών μουσουλμάνων στη χώρα. Μέχρις στιγμής, καμμία τέτοια αλλαγή δεν έχει λάβει χώρα.

Εσθονία: κατ' επιλογήν μη-ομολογιακό μάθημα: τα σχολεία οφείλουν να διαθέσουν το μάθημα αν το ζητήσει ένα μίνιμουμ 15 μαθητών.

Φιλλανδία: νέα προγράμματα υιοθετήθηκαν το 2004. Η διοργάνωση γίνεται με ομολογιακό κριτήριο, αλλά με μη-ομολογιακό περιεχόμενο. Αναγνωρισμένες ομολογίες μπορούν να διοργανώσουν ένα μάθημα θρησκευτικών σε κάθε σχολείο αν υφίσταται ένα μίνιμουμ τριών μαθητών.

Σλοβενία: υφίσταται κατ' επιλογήν μάθημα θρησκειών και ηθικής.

Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο—Αγγλία: θα αναλυθούν εκτενέστερα εν συνεχεία στο κείμενο.

Ηνωμένο Βασίλειο—Σκωτία: υποχρεωτική μη-ομολογιακή διδασκαλία με τίτλο 'ηθική και θρησκευτική εκπαίδευση', δυνατότητα εξαιρέσεως.

Ηνωμένο Βασίλειο—Ουαλία: πολυ-θρησκευτική διδασκαλία, το 2008 υιοθετήθηκε ένα νέο πλαίσιο θρησκευτικής εκπαίδευσης για παιδιά από τριών έως δεκαεννέα ετών βασισμένο στην απόκτηση δεξιοτήτων.

2. Ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, κατ' επιλογήν: χώρες

Βέλγιο: υποχρεωτική επιλογή στα δημόσια σχολεία ανάμεσα σε μη-ομολογιακή ηθική εκπαίδευση και σε θρησκευτική εκπαίδευση (καθολικοί, μουσουλμάνοι, εβραίοι, ορθόδοξοι, προτεστάντες).

Ουγγαρία: κατ' επιλογήν μάθημα πέραν των κανονικών ωρών διδασκαλίας. Η ευθύνη ανήκει στην εκάστοτε ομολογία, το σχολείο διαθέτει τον χώρο και το κράτος τον μισθό των καθηγητών.

Ιταλία: σύμφωνα με τη συμφωνία του 1984, η ρωμαιοκαθολική θρησκευτική εκπαίδευση οφείλει να παρέχεται στα σχολεία, αλλά επαφίεται στην επιλογή των μαθητών. Η εκκλησία επιλέγει τους καθηγητές, τους οποίους μισθοδοτεί το κράτος. Η εκκλησία επιβλέπει/εντέλλεται την συγγραφή των διδακτικών βιβλίων και καθορίζει την διδακτέα ύλη. Δεν υπάρχει εναλλακτικό μάθημα, ενώ επιμέρους επιλογές επαφίενται στο εκάστοτε σχολείο.

Λετονία: από το 2004, υφίσταται επιλογή ανάμεσα στην 'εισαγωγή στο χριστιανισμό' και στο μάθημα ηθικής. Τα σχολεία έχουν υποχρέωση να παράσχουν το μάθημα εάν ένα μίνιμουμ 10 μαθητών εγγραφούν.

Λιθουανία: ηθική εκπαίδευση, με επιλογή ανάμεσα σε αμιγώς θρησκευτική εκπαίδευση μιας εκ των αναγνωρισμένων ομολογιών και σε ηθική εκπαίδευση.

Λουξεμβούργο: υποχρεωτική εκπαίδευση, με επιλογή ανάμεσα σε ένα μάθημα 'θρησκευτικής και ηθικής διαπαιδαγώγησης' και σε ένα μάθημα 'ηθικής και κοινωνικής διαπαιδαγώγησης'.

Ολλανδία, Τσεχία, Ισπανία: θα αναλυθούν εκτενέστερα εν συνεχεία στο κείμενο.

Πολωνία: σύμφωνα με τη συμφωνία του 1998, επιλογή ανάμεσα σε θρησκευτική εκπαίδευση και ηθική. Απαιτείται ένα μίνιμουμ επτά μαθητών για να προσφερθεί το μάθημα.

Πορτογαλία: σύμφωνα με τη συμφωνία του 1940, η οποία αναμορφώθηκε το 2004, υφίσταται κατ' επιλογήν ηθική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση (ρωμαιοκαθολική). Οι επίσκοποι επιλέγουν τους καθηγητές, τους οποίους μισθοδοτεί το κράτος.

Σλοβακία: σύμφωνα με τη συμφωνία του 2004, υφίσταται επιλογή ανάμεσα σε μάθημα θρησκευτικών και μάθημα ηθικής.

3. Ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, υποχρεωτική με δυνατότητες εξαίρεσης: χώρες

Αυστρία: η θρησκευτική εκπαίδευση χρηματοδοτείται από το κράτος υπό την ευθύνη της εκάστοτε εκκλησίας και των αναγνωρισμένων ομολογιών. Δι-ομολογιακή συνεργασία.

Βουλγαρία: αποτελεί κομμάτι των υποχρεωτικά προσφερομένων κατ' επιλογήν μαθημάτων και της ομάδος μαθημάτων 'κοινωνικές επιστήμες, εκπαίδευση του πολίτη και θρησκεία'. Κυρίως ορθόδοξη διδασκαλία.

Κύπρος: τα θρησκευτικά αποτελούν ένα από τα υποχρεωτικά μαθήματα (ορθόδοξο περιεχόμενο). Οι μαθητές άλλων θρησκειών μπορούν να εξαιρεθούν.

Γερμανία: σύμφωνα με τον 'βασικό νόμο' (σύνταγμα), η θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί μέρος των κανονικών μαθημάτων ενός δημοσίου σχολείου. Υφίσταται συνεργασία ανάμεσα στο κράτος και στις θρησκευτικές ομολογίες. Το μάθημα είναι κυρίως ρωμαιοκαθολικό ή προτεσταντικό. Υφίσταται δι-ομολογιακή συνεργασία. Συχνά η ηθική ή κάποιο άλλο μάθημα αποτελούν εναλλακτική επιλογή. Η κατάσταση διαφέρει ανάλογα με το εκάστοτε κρατίδιο. Υπάρχουν όμως και κρατίδια στα οποία το μάθημα είναι αμιγώς μη-ομολογιακό ή αμιγώς μάθημα ηθικής, όπως στο κρατίδιο του Βερολίνου (όπου υφίσταται μόνο μάθημα ηθικής), στη Βρέμη ή στο Αμβούργο. Στο Βερολίνο έλαβε χώρα το 2009

δημοψήφισμα λαϊκής πρωτοβουλίας για την εισαγωγή δυνατότητας επιλογής ανάμεσα σε μάθημα θρησκευτικών και ηθικής, αντί για αμιγές μάθημα ηθικής, η οποία ηττήθηκε με 49%-51% και με εξαιρετικά ευδιάκριτη την διαφορά πρώην ανατολικού (απόρριψη της εισαγωγής επιλογής) και δυτικού (κατάφαση στην επιλογή) Βερολίνου στην κατανομή των αποτελεσμάτων.

Μάλτα: η διδασκαλία της ρωμαιοκαθολικής ομολογίας περιλαμβάνεται υποχρεωτικώς στην γενική διδακτέα ύλη. Η συμμετοχή στο μάθημα επαφίεται στην επιλογή των μαθητών.

Βόρεια Ιρλανδία: η πλειοψηφία των προτεσταντών μαθητών μετέχει σε δημόσια σχολεία και οι ρωμαιοκαθολικοί μαθητές παρακολουθούν ρωμαιοκαθολικά σχολεία υποβοηθούμενα από υποτροφίες (grant-aided schools). Μόνο το 5% των μαθητών συμμετέχει στα μεικτά σχολεία τα οποία δέχονται και προτεστάντες και ρωμαιοκαθολικούς μαθητές. Η θρησκευτική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική σε σχολεία υποβοηθούμενα από υποτροφίες (grant-aided schools). Η διδακτέα ύλη είναι κοινή για όλους και κυρίως χριστιανική, ενώ αποτελεί αποτέλεσμα συμφωνίας των τριών μεγαλύτερων προτεσταντικών ομάδων και των ρωμαιοκαθολικών. Μετά το 2006, περιλαμβάνει και άλλες θρησκείες του κόσμου.

Ιρλανδία: το 94% των δημοτικών σχολείων είναι ρωμαιοκαθολικά, ενώ ένας αριθμός σχολείων (το 2009: 15) είναι πολυ-ομολογιακά, δημιουργημένα με πρωτοβουλία των γονέων.

Ρουμανία: θα αναλυθεί εκτενέστερα εν συνεχεία στο κείμενο.

Στις χώρες στις οποίες το μάθημα των θρησκευτικών διατηρεί ομολογιακή διάσταση συμπεριλαμβάνεται η Ελλάδα.

Η τέταρτη κατηγορία ('πληροφορίες περί θρησκείας') καταλαμβάνεται αποκλειστικά από την Γαλλία και θα αναλυθεί.

Χαρακτηριστικά ομολογιακής θρησκευτικής εκπαίδευσης

Παρατηρούμε μεγάλη ποικιλία στην θέση της ομολογιακής θρησκευτικής εκπαίδευσης μέσα στα σχολικά προγράμματα από τη μία χώρα στην άλλη. Ενώ αποτελεί θεμελιώδες μάθημα σε χώρες όπως η Ισπανία και η Ρουμανία, έχει μια μάλλον περιθωριακή θέση στην Τσεχία, όπου είναι μη υποχρεωτική και τοποθετημένη σε ξεχωριστή κατηγορία και από τα υποχρεωτικά και από τα μαθήματα επιλογής. Η ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση είναι συνήθως οργανωμένη από τις εκάστοτε ομολογίες, οι οποίες είναι συνήθως υπεύθυνες για το διδακτικό πρόγραμμα και τα διδακτικά βιβλία. Το ίδιο ισχύει συνήθως για την επιλογή και εκπαίδευση των διδασκόντων, οι οποίοι όμως τις περισσότερες φορές μισθοδοτούνται από το κράτος. Οι διδάσκοντες χρειάζεται συνήθως να λάβουν την υποστήριξη και την άδεια για τη διδασκαλία των θρησκευτικών από την εκάστοτε θρησκευτική κοινότητα, μια προϋπόθεση η οποία παρατηρείται στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες όπου δεσπόζει η ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση. Το κράτος υποστηρίζει την ομολογιακή διδασκαλία της θρησκείας που αναγνωρίζει εμπράκτως, παρέχοντας εκτός από τους μισθούς των καθηγητών τους σχολικούς χώρους και τις σχολικές ώρες διδασκαλίας που χρειάζονται.

Η ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση λαμβάνει διάφορες μορφές. Στις περισσότερες χώρες, είναι κατ' επιλογήν. Στην Ισπανία είναι υποχρεωτική η προσφορά της από τα σχολεία αλλά κατ' επιλογή για τους μαθητές, οι γονείς των οποίων υποχρεούνται να δηλώσουν ή να μη δηλώσουν το μάθημα όταν εγγράφονται τα παιδιά τους (στην Ιταλία η κατάσταση είναι παρόμοια). Στη Ρουμανία, θεωρείται υποχρεωτικό μάθημα ως μέρος του γενικότερου διδακτικού προγράμματος, αλλά οι μαθητές μπορούν να εξαιρεθούν από αυτό με την έγγραφη αίτηση των γονέων τους. Μολαταύτα, δεν υπάρχει εναλλακτικό μάθημα. Η υποχρεωτική ομολογιακή εκπαίδευση ενδέχεται να εστιάζει σε κάποια

στην επικρατούσα θρησκεία, όπως η παράδειγμα στη Ρουμανία και στην Ελλάδα, ή μπορεί να είναι πιο ανοιχτή στην θρησκευτική ποικιλομοργία (όπως για παράδειγμα στα γερμανικά κρατίδια και στην Αυστρία). Σε κάποιες περιπτώσεις υφίσταται ένα εναλλακτικό μάθημα για όσους εξαιρούνται από τα θρησκευτικά, ή εναλλακτικές διδακτικές δραστηριότητες. Στο Βέλγιο, υφίσταται επιλογή ανάμεσα σε μη-ομολογιακό, εκκοσμικευμένο μάθημα ηθικής και σε θρησκευτική εκπαίδευση (καθολική, εβραϊκή, μουσουλμανική, ορθόδοξη, προτεστάντική).

Χαρακτηριστικά μη-ομολογιακής θρησκευτικής εκπαίδευσης

Ως προς τη μη-ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, η οργάνωση και το περιεχόμενό της εξαρτάται από το κράτος που την χρηματοδοτεί, συνήθως σε συνεργασία με την εκάστοτε θρησκεία. Αυτή η μορφή διδασκαλίας συγκεντρώνεται στις βόρειες προτεστάντικες χώρες και είναι συνήθως υποχρεωτική. Η ποικιλία όμως των περιπτώσεων υπαγορεύει την ανάγκη να συγκεκριμενοποιηθεί η έννοια της μη-ομολογιακής προσεγγίσεως: στην περίπτωση της Σουηδίας για παράδειγμα, η μη-ομολογιακή διδασκαλία των θρησκευτικών προκύπτει από την στάση ουδετερότητας και αντικειμενικότητας την οποία θέλει να εγγυάται το κράτος, και αυτό συνεπάγεται την ουδετερότητα του κράτους ειδικά σε ζητήματα εκπαίδευσης. Στην Αγγλία όμως (και μάλλον κατ' εξαίρεση) όπου η γενική στόχευση της εκπαίδευσης συμπεριλαμβάνει την 'πνευματική πρόοδο των μαθητών', όπως ορίζεται στον νόμο του 1988, το επίσημο διδακτικό πρόγραμμα θρησκευτικής εκπαίδευσης που καταρτίζεται τοπικά αποτελεί το όργανο για την επίτευξη αυτής της στόχευσης. Συνεπώς υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και στην εκάστοτε θρησκεία, ακόμα και αν η θρησκευτική εκπαίδευση τυγχάνει μη-ομολογιακή. Στην Αγγλία, η συμμετοχή πολλών θρησκευτικών κοινοτήτων στην κατάρτιση του

επίσημου τοπικού προγράμματος της θρησκευτικής εκπαίδευσεως σχετίζεται με αυτόν τον στενό σύνδεσμο και αποτελεί ένα μέσο με το οποίο τα διδακτικά προγράμματα ανοίγονται στην θρησκευτική ποικιλομορφία της χώρας.

Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι η μη-ομολογιακή διδασκαλία, ακόμα και όταν είναι ανοιχτή στην θρησκευτική ποικιλομορφία, συνεχίζει να εστιάζει στην κυρίαρχη θρησκευτική κουλτούρα της εκάστοτε χώρας. Αυτή είναι η πραγματικότητα επί παραδείγματι στην Αγγλία, όπου τα διδακτικά προγράμματα της θρησκευτικής εκπαίδευσεως (καθώς και οι καθημερινές πράξεις συλλογικής λατρείας) οφείλουν να αντανακλούν το γεγονός ότι οι θρησκευτικές παραδόσεις της χώρας είναι ως επί το πλείστον χριστιανικές.

Η διδασκαλία ‘δεδομένων πρί θρησκείας’ μέσα από άλλα μαθήματα στην περίπτωση της Γαλλίας

Η Γαλλία είναι μια ειδική περίπτωση, αν και συνήθως αποκλείεται από τις αναλύσεις περί της θρησκευτικής εκπαίδευσεως ακριβώς λόγω της ακραία εκκοσμικευμένης της κατάστασης. Στο όνομα του κοσμικού κράτους (laïcité) και της θρησκευτικής ουδετερότητας του κράτους όπως αυτή περιγράφεται στο νόμο του 1905 για τον χωρισμό εκκλησίας και κράτους, κάθε αναφορά στη θρησκεία είχε εξοριστεί από το γαλλικό δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα (με την εξαίρεση των départements Alsace–Moselle). Από τα τέλη του 1980 όμως, και συγκεκριμένα από το 2002 μετά την αναφορά του Régis Debray στον Γάλλο υπουργό παιδείας, η λαϊκότητα/εκκοσμίκευση (laïcité) στη Γαλλία έχει ανοιχθεί στη συμπερίληψη γνώσης σχετικά με τις θρησκεία.

Ένα από τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Γαλλία ήταν η παντελής άγνοια των μαθητών της για τον χριστιανισμό και τα θρησκευτικά ζητήματα που όμως επηρέασαν αποφασιστικά το παρελθόν της χώρας και την διαμόρφωσή της, με αποτέλεσμα να τους λείπουν βασικά εργαλεία για την κατανόηση σωρείας πτυχών της ίδιας της Γαλλίας. Η αναφορά του Debray το 2002 υπερασπίζεται τη μετάβαση από μια προσέγγιση της λαϊκότητας/εκκοσμίκευσης που αγνοεί τη θρησκεία (laïcité d'incompétence) σε μια που προωθεί την γνώση σχετικά με τις θρησκείες (laïcité d'intelligence), με την κυρίως στόχευση της βελτιώσεως του γνωστικού υπόβαθρου των μαθητών και της δυνατότητας πρόσβασης σε ένα βασικό κομμάτι της κληρονομιάς τους. Ως εκ τούτου, έχουμε οδηγηθεί στην διδασκαλία δεδομένων/πληροφοριών περί θρησκείας, αλλά όχι με τη μορφή ενός ξεχωριστού μαθήματος, μα εντός των συγγενών μαθημάτων στο σχολικό πρόγραμμα—ιστορία, γεωγραφία, λογοτεχνία, γλώσσες, και λοιπά.

Αυτή η προσέγγιση τοποθετεί τη θρησκεία στο πεδίο της ουδέτερης γνώσης, της αντικειμενικής γνώσης, και ως εκ τούτου είναι συμβατή με το αίτημα της θρησκευτικής ουδετερότητας και της laïcité. Θα είχε ενδεχομένως ενδιαφέρον για χώρες όπου η ομολογιακή εκπαίδευση είναι πολύ αδύναμη, αντανακλώντας την θέση της ίδιας της θρησκείας στην κοινωνία, και οι οποίες προσδοκούν να ενδυναμώσουν τη γνώση περί θρησκείας στα σχολικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Αυτό συμβαίνει επί παραδείγματι στην περίπτωση της Τσεχίας. Το νέο πλαίσιο βασικής εκπαίδευσης στην Τσεχία (2007) περιλαμβάνει το αίτημα γνώσης περί των θρησκειών, κυρίως του χριστιανισμού αλλά και στοιχείων του μουσουλμανισμού, πρωτίστως στο πεδίο της ιστορίας και της γεωγραφίας.

Η κρατικά υποβοηθούμενη ιδιωτική εκπαίδευση

Η παρουσία της κρατικά συγχρηματοδοτούμενης αλλά κυρίως ιδιωτικής και συνήθως ομολογιακής εκπαίδευσης αποτελεί, ρητώς ή υπορρήτως, συνέπεια της εφαρμογής των αρχών της ελευθερίας της εκπαίδευσης. Έχει μικρή έκταση σε χώρες όπως η Τσεχία, η Ρουμανία και η Σουηδία (περίπου 5%) αλλά εκπροσωπεί την πλειοψηφία στην Ολλανδία, περιλαμβάνοντας τα $\frac{3}{4}$ του αριθμού των μαθητών (76.3%). Αυτή η διαστολή του ιδιωτικού τομέα εκεί έχει τις ρίζες της στο ολλανδικό σύνταγμα, το οποίο έχει εγκαθιδρύσει όχι μόνο την ελευθερία της εκπαίδευσης αλλά, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα σε όλην την Ευρώπη, και ισότιμη χρηματοδότηση της ιδιωτικής και της δημόσιας εκπαίδευσης. Ο ιδιωτικός τομέας καλύπτει περισσότερο από το ένα τρίτο των μαθητών στο Ηνωμένο Βασίλειο (37.2%) και περισσότερο από το ένα τέταρτο στην Ισπανία (26.4%), μια χώρα όπου το Σύνταγμα απαιτεί από τις δημόσιες αρχές την προστασία του δικαιώματος των γονέων να παρέχεται στα παιδιά τους θρησκευτική και ηθική εκπαίδευση σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των ιδίων. Στη Γαλλία περίπου το ένα πέμπτο των μαθητών παρακολουθεί αντίστοιχα σχολεία.

Τα περισσότερα από αυτά τα σχολεία είναι, όπως είπαμε, κυρίως ομολογιακού χαρακτήρα, κυρίως σχολεία οργανωμένα από τις εκάστοτε θρησκευτικές κοινότητες. Χρηματοδοτούμενα από το κράτος, οφείλουν συχνά να εγγυηθούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως επί παραδείγματι την εφαρμογή του δημόσιου προγράμματος σπουδών και των ελαχίστων προσόντων των διδασκόντων.

Η θέση της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο διδακτικό πρόγραμμα

Είτε η θρησκευτική εκπαίδευση είναι ομολογιακή είτε μη-

ομολογιακή, τα θρησκευτικά διδάσκονται ως ξεχωριστό μάθημα σε όλες τις περιπτώσεις με μόνη την εξαίρεση της Γαλλίας. Οι διαφορές ανάμεσα στις χώρες σχετίζονται με το αν το μάθημα βρίσκεται στον κεντρικό κορμό/πυρήνα των μαθημάτων, με το πόσες διδακτικές ώρες παρέχονται στο μάθημα, κλπ.

Στη Ρουμανία, το ορθόδοξο μάθημα θρησκευτικών αποτελεί ένα βασικό κομμάτι του υποχρεωτικού προγράμματος σπουδών. Οι μαθητές έχουν το δικαίωμα της εξαιρέσεως αφ' ης στιγμής το ζητήσουν οι γονείς τους, αλλά δεν υπάρχει εναλλακτικό μάθημα. Τα θρησκευτικά εντάσσονται στον πυρήνα των μαθημάτων 'άνθρωπος και κοινωνία' μαζί με την ιστορία, τη γεωγραφία και την αγωγή του πολίτη. Διδάσκεται για μία ώρα την εβδομάδα στα δημοτικά σχολεία και στα γυμνάσια-λύκεια (6 έως 18 ετών). Το διδακτικό πρόγραμμα καταρτίζεται από την εκάστοτε θρησκευτική ομολογία και λαμβάνει την τελική έγκριση από το υπουργείο παιδείας. Οι μαθητές μπορούν να εξαιρεθούν από το μάθημα με την έγγραφη αίτηση των γονέων τους ή των νόμιμων κηδεμόνων τους. Αυτές οι περιπτώσεις όμως είναι σπάνιες, με το 90% των μαθητών να συμμετέχουν στο μάθημα των ορθοδόξων θρησκευτικών. Στην Τσεχία από την άλλη, η συμμετοχή στο ομολογιακό μάθημα θρησκευτικών είναι πολύ χαμηλή. Δεν υπάρχουν επίσημες στατιστικές, αλλά μια πηγή σημειώνει πως μόλις το 5,9% των μαθητών των δημοτικών σχολείων παρακολουθούν το μάθημα των θρησκευτικών, ενώ μόλις το 0,79% το παρακολουθούν στο γυμνάσιο και στο λύκειο (ICCS 2007).

Στην Σουηδία, η μη-ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί ένα από τα μαθήματα μιας ομάδος μαθημάτων στο κεντρικό διδακτικό πρόγραμμα μαζί με την ιστορία, τη γεωγραφία, την θρησκευτική και πολιτειακή εκπαίδευση. Στα εννέα χρόνια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, 885 ώρες παραχωρούνται συνολικά σε αυτόν τον πυρήνα μαθημάτων. Οι δήμοι και τα σχολεία αποφασίζουν για

την κατανομή του χρόνου σε κάθε ένα μάθημα από αυτή την ομάδα μαθημάτων κατά τη διάρκεια των εννέα ετών, οπότε στην πράξη παρατηρείται ποικιλομορφία.

Στην Ισπανία, η διδασκαλία των θρησκευτικών (ρωμαιοκαθολικισμός) τίθεται στην επιλογή των μαθητών, όμως τα σχολεία είναι υποχρεωμένα να προσφέρουν το μάθημα, το οποίο συμπεριλαμβάνεται στα πεδία γνώσεως του κεντρικού κορμού μαθημάτων. 210 ώρες παρέχονται σε κάθε έναν από τους τρεις κύκλους πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στο πεδίο 'θρησκευτικά/εκπαιδευτικές δραστηριότητες', ενώ 175 ώρες παραχωρούνται κατά τα τέσσερα χρόνια της υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στην δευτεροβάθμια, οι μαθητές που επιλέγουν τα θρησκευτικά μπορούν να επιλέξουν περαιτέρω ανάμεσα σε ρωμαιοκαθολικό μάθημα θρησκευτικών (ή άλλης ομολογίας που έχει επιτύχει συμφωνία με το κράτος) και σε ένα μάθημα 'ιστορίας και πολιτισμού των θρησκειών'. Οι μαθητές που δεν επιλέγουν κανέναν από τους δύο τύπους θρησκευτικής εκπαίδευσης είναι υποχρεωμένοι να παρακολουθήσουν εναλλακτικές δραστηριότητες. Συγκεκριμένα διδακτικά προγράμματα για το μάθημα των ρωμαιοκαθολικών θρησκευτικών, όπως και για το μάθημα των προτεσταντικών, εβραϊκών και μουσουλμανικών θρησκευτικών, έχουν συμφωνηθεί με το κράτος το 1992. (Μια πρόσφατη συμφωνία για τα ρωμαιοκαθολικά θρησκευτικά εγκρίθηκε εκ νέου το 2007). Σύμφωνα με τις στατιστικές του υπουργείου παιδείας για το 2005/2006, από όλα τα δημοτικά σχολεία, ιδιωτικά και δημόσια, το 78,83% των μαθητών επέλεξε τα ρωμαιοκαθολικά θρησκευτικά (59,48% στην υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση), ενώ το 20,52% των μαθητών επέλεξε εκπαιδευτικές δραστηριότητες αντί για θρησκευτικά (40,39% στην υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση).

Στην Ολλανδία, ο νόμος του 1985 για την δημοτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση εισήγαγε στο πρόγραμμα σπουδών και των ιδιωτικών και των

δημόσιων σχολείων ένα νέο πεδίο γνώσης που καλύπτει τα 'θρησκευτικά και φιλοσοφικά κινήματα'. Το μάθημα που μπορεί να διδαχθεί ξεχωριστά ή να συμπεριληφθεί σε άλλα μαθήματα. Ενδεχομένως αυτό να μοιάζει σαν μια διάνοιξη του ολλανδικού σχολείου στην θρησκευτική ποικιλομορφία, η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική. Καθ' ότι ναι μεν τα ιδιωτικά ομολογιακά χριστιανικά σχολεία, όπου η θρησκεία διδασκόταν αποκλειστικά σε ένα χριστιανικό πλαίσιο, υποχρεούνται τώρα να διδάξουν και άλλες θρησκείες, μα στα δημόσια σχολεία το μάθημα της θρησκευτικής εκπαίδευσης εισάγεται για πρώτη φορά. Υφίσταται όμως ακόμα μια ασάφεια. Το 1998, 13 χρόνια μετά την εισαγωγή του μαθήματος, διαπιστώθηκε ότι το μάθημα των θρησκειών του κόσμου δεν διδασκόταν σε όλα τα σχολεία. Και ότι όπου διδάσκονταν, δεν υπήρχε ομοιογένεια ως προς το περιεχόμενο, την διδακτική, και τις διδακτικές ώρες που παρέχονται σε αυτό. Τα δημόσια σχολεία έχουν επίσης τη δυνατότητα να διαθέσουν μαθήματα επιλογής συγκεκριμένης θρησκείας μετά από αίτημα των γονέων των μαθητών. Σε αυτήν την περίπτωση, παρέχουν τον απαραίτητο χώρο και χρόνο διδασκαλίας. Τα ιδιωτικά σχολεία, κυρίως ομολογιακά, τα οποία παρακολουθεί η μεγάλη πλειονότητα των μαθητών (περισσότερο από το 75% του συνόλου), είναι ελεύθερα να προσλάβουν τους καθηγητές που επιθυμούν και να λάβουν αποφάσεις σχετικά με μαθήματα όπως τα θρησκευτικά, τα οποία είναι έξω από τον βασικό πυρήνα μαθημάτων.

Στην Αγγλία έχουν λάβει χώρα σημαντικές εξελίξεις τα τελευταία 20 χρόνια σχετικά με την μη-ομολογιακή και πολυθρησκευτική εκπαίδευση στο σχολικό σύστημα. Το υποχρεωτικό αυτό μάθημα δεν περιλαμβάνεται στον εθνικό κορμό μαθημάτων, όπως αυτός ορίστηκε με το νόμο του 1988, αλλά κατέχει συγκεκριμένη και επαρκώς ορισμένη θέση. Ο νόμος υπαγορεύει ότι κάθε σχολείο ορίζει, μέσα στο πλαίσιο που θέτει μία αντιπροσωπευτική τοπική επιτροπή, ένα τοπικά συμφωνημένο διδακτικό πρόγραμμα θρησκευτικής εκπαίδευσης, το οποίο πρέπει να αναθεωρείται κάθε πέντε χρόνια. Το διδακτικό πρόγραμμα οφείλει να αντανακλά τις χριστιανικές παραδόσεις της χώρας, αλλά και να

λαμβάνει υπ' όψιν τις θρησκείες του μεταναστευτικού υπόβαθρου του μεικτού πλέον πληθυσμού, καθώς και φιλοσοφικά συστήματα όπως ο ουμανισμός. Η θρησκευτική εκπαίδευση στοχεύει και στην εκμάθηση σχετικά με τις θρησκείες αλλά και στην εκμάθηση από τις θρησκείες, σύμφωνα με την περιγραφή της. Όπως και σε άλλα μαθήματα, οι διδακτικές ώρες που παραχωρούνται στα θρησκευτικά δεν ορίζονται επακριβώς με νόμο, αλλά ο νόμος ορίζει μόνον ένα μίνιμουμ διδακτικών ωρών και από εκεί και πέρα οι διδακτικές ώρες επαφίενται στην κρίση του εκάστοτε σχολείου.

Στη Γαλλία, όπως παρατηρήσαμε, τα τελευταία 20 χρόνια και ακόμα περισσότερο προσφάτως, μετά την αναφορά του Debray το 2002, παρατηρούμε μία μετατόπιση από μια αμιγέστερα κοσμική αντίληψη στα σχολεία, η οποία εξορίζει τη θρησκεία από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, σε μία αντιμετώπιση που περιλαμβάνει τη διδασκαλία δεδομένων και πληροφοριών περί θρησκείας. Αυτό δεν συνιστά ένα ξεχωριστό μάθημα, αλλά εντάσσεται σε μια σειρά άλλων μαθημάτων όπως η ιστορία, η γεωγραφία, η λογοτεχνία, η αγωγή του πολίτου και τα καλλιτεχνικά.

Διδάσκοντες

Η κατάσταση σχετικά με τους διδάσκοντες του μαθήματος των θρησκευτικών παρουσιάζει επίσης μεγάλη ποικιλία. Συνήθως μισθοδοτούνται από το κράτος, είτε στην περίπτωση ομολογιακού μαθήματος (π.χ. Ισπανία, όπου υφίσταται συμφωνία με την Αγία Έδρα του Βατικανού, και Ρουμανία, όπου το μάθημα βασίζεται στις συνταγματικές οδηγίες) είτε στην περίπτωση μη-ομολογιακού μαθήματος (όπως όπως στη Αγγλία και στη Σουηδία). Ενίοτε διαφοροποιούνται από τους άλλους διδάσκοντες, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ισπανίας, όπου δεν τυγχάνουν δημόσιοι υπάλληλοι αλλά

μισθοδοτούνται από το κράτος. Μολαταύτα, από το 2007 και προκειμένου να αφαιρεθεί η επισφάλειά τους, λαμβάνουν μόνιμα συμβόλαια και χρειάζεται να πληρούν τις ίδιες προϋποθέσεις με τους άλλους διδάσκοντες. Το ίδιο συμβαίνει στη Σουηδία, στην Αγγλία και στη Ρουμανία.

Συμπεράσματα

Παρατηρούμε την εντυπωσιακή ποικιλία διαφορετικών διευθετήσεων ως προς την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στις χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης, από την πληθώρα των κρατών με μάθημα ομολογιακού χαρακτήρα, μέχρι τις χώρες με μη-ομολογιακό μάθημα το οποίο παρέχει ιδιαίτερη θέση στον χριστιανισμό, μέχρι τις χώρες με κοσμικό μάθημα ηθικής και παροχή του ως εναλλακτικού μαθήματος στα θρησκευτικά, μέχρι την ειδική περίπτωση της Γαλλίας, όπου και πάλι η έκλειψη κάθε μαθήματος θρησκευτικών αναγνωρίστηκε ως επιζήμιο πρόβλημα, με αποτέλεσμα την εισαγωγή των 'δεδομένων περί θρησκείας'. Παρατηρούμε επίσης ότι συνήθως στις ευρωπαϊκές χώρες όπου παρέχεται ομολογιακό μάθημα θρησκευτικών, (α) το κράτος μισθοδοτεί τους διδάσκοντες ακόμα και όταν αυτοί επιλέγονται από την εκάστοτε ομολογία, και (β) η εκάστοτε ομολογία λαμβάνει—άλλοτε εξ ολοκλήρου και άλλοτε εν μέρει—θεσμικό και αναγνωρισμένο ρόλο στην (συν)διαμόρφωση του μαθήματος. Παρατηρούμε επίσης την παρουσίαση ενός μαθήματος «ηθικής» ως αυτονόητα εκκοσμικευμένης μορφής θρησκευτικού μαθήματος (το μάθημα «ηθικής» ως «θρησκευτικά χωρίς θρησκεία», με την λογική συνεπαγωγή ότι τα θρησκευτικά είναι «μάθημα ηθικής με θρησκεία»), λογική εντελώς ξένη με το πλαίσιο ιδεών που διαπιστώνουμε στην ορθόδοξη θεολογία, ιδίως του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα.

Το τί συμβαίνει στις χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης δεν αποτελεί αναγκαστικά πανάκεια. Όμως, ένα δεσπόζον χαρακτηριστικό του ελλαδικού δημοσίου λόγου αποτελεί η αρνητική ελληνική ιδιαιτερότητα, δηλαδή η διαβεβαίωση για μια εκπληκτική ποικιλία ζητημάτων πως «αυτά συμβαίνουν μόνο στην Ελλάδα» και «πουθενά στην Ευρώπη», συνήθως αναφερόμενη σε καταστάσεις που αποτελούν πληκτικά κοινό τόπο σε σειρά χωρών της Ευρώπης ή του δυτικού κόσμου γενικώτερα. (Όσον αφορά στα ζητήματα εκκλησίας-κράτους, αυτή η τάση συνοδεύεται συχνά από την καθολικοποίηση της γαλλικής ιδιαιτερότητας, δηλαδή την βεβαιότητα πως ό,τι συμβαίνει κατ' αποκλειστικότητα στην Γαλλία συμβαίνει σε «όλη την Ευρώπη»). Δεδομένου ότι η σχολική θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί κατ' εξοχήν χώρο τέτοιων λαθροχειριών, ελπίζουμε η παρούσα αναφορά και η πληροφόρηση σχετικά με τα ευρωπαϊκώς ισχύοντα να προσφέρει λίγο ορθολογισμό σε όσους τον μονοπωλούν—ερήμην του.

Η άποψή μας

Σήμερα, είτε με το νέο πρόγραμμα σπουδών είτε με το παλαιό, το μάθημα είναι ομολογιακό (δηλαδή: ούτε κατηχητικό ούτε θρησκευτολογικό) και κατ' επιλογήν (αφού η εξαίρεση από αυτό δεν επιφέρει καμμία συνέπεια, σε αντίθεση με την ιστορία ή τα μαθηματικά). Τί θα προτείναμε εμείς;

Αφ' ης στιγμής το μάθημα **δεν** είναι κατηχητικό (**ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟ** είναι ένα μάθημα το οποίο απευθύνεται σε πιστούς, **ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ** είναι ένα μάθημα το οποίο επικεντρώνεται σε μία θρησκεία/ομολογία, παρέχοντας γνώσεις γι' αυτήν, χωρίς να αποκλείεται εμβριθής ενημέρωση για άλλα θρησκευόμενα), δεν θα πρέπει να συναρτάται με το θρησκευμα (ή την έλλειψη αυτού) του μαθητή.

Όποιος τελειώνει το σχολείο στην Ελλάδα, οφείλει να γνωρίζει οπωσδήποτε κάποια πράγματα για τον ορθόδοξο χριστιανισμό, αλλιώς αδυνατεί να καταλάβει τη χώρα στην οποία ζει και την υποχρεωτική εκπαίδευση της οποίας έχει ολοκληρώσει—του λείπουν βασικές, θεμελιώδεις γνώσεις (κάτι που κατανόησαν και διόρθωσαν ακόμα και οι λαΐσιστες Γάλλοι). Γνώσεις όπως γιατί οι ορθόδοξοι φτιάχνουν εικόνες, σε τί Θεό πιστεύουν, πώς διαμορφώθηκε η πίστη τους, τί γιορτάζουν και γιατί, κλπ. Έλλειψη τέτοιων γνώσεων για κάποιον που ζει στην Ελλάδα σημαίνει ελλιπή εγγραμματοσύνη, κατά τον ίδιο τρόπο που θεωρούνται εκ των ων ουκ άνευ γνώσεις όπως το πού είναι η Πρέβεζα, πώς λύνονται οι δευτεροβάθμιες εξισώσεις, ή τί έγινε το 1940. (Ένας Ιταλός με ιταλική εθνική συνείδηση δεν μπορεί να ζητήσει στο ελληνικό σχολείο την απαλλαγή του από το μάθημα της ιστορίας ή της γεωγραφίας, ώστε να διδαχθεί τις αντίστοιχες ιταλικές για λόγους συνείδησης—και ευλόγως.)

Αυτές τις γνώσεις ο απόφοιτος υποχρεωτικής εκπαίδευσης πρέπει να τις έχει **ανεξάρτητα** από την θρησκευτική του πίστη ή την έλλειψη αυτής. Και φυσικά, αυτό το μάθημα εννοείται πως είναι υποχρεωτικό—δεν εξαιρείσαι άνευ επιπτώσεων από τη Φυσική ή τη Φιλοσοφία ή τη Λογοτεχνία, επειδή... διαφωνείς με αυτές. (Αντιθέτως, το μάθημα των θρησκευτικών στην Ελλάδα σήμερα είναι de facto μάθημα επιλογής, όπως εξηγήσαμε παραπάνω). Υποχρεωτικό μάθημα λοιπόν, κυρίως ομολογιακό, μη-κατηχητικό (μη απευθυνόμενο σε πιστούς).

Οι παρατηρήσεις αυτές δεν σχετίζονται άμεσα με την επικαιρότητα και τα νέα προγράμματα του μαθήματος των θρησκευτικών, αλλά με γενικότερες συγχύσεις που διαπιστώθηκαν στον δημόσιο λόγο επ' αφορμή αυτών των συζητήσεων.

Πηγές/Βιβλιογραφία

Το παρόν κείμενο αποτελεί αναφορά για εσωτερική χρήση, όχι ερευνητική εργασία, και ως εκ τούτου βασίζεται σε δευτερογενείς ερευνητικές πηγές, ενίοτε μεταφράζοντας αυτές επί λέξει. Η βασική μας πηγή είναι το:

Pépin, Luce (2009). *Teaching about Religions in European School Systems: Policy issues and trends*. NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe, Network of European Foundations.

Η βασική μας πηγή βασίζεται με τη σειρά της στις εξής πηγές:

Borne, Dominique and Willaime, Jean-Paul (2007), *Enseigner les faits religieux: quels enjeux?*, Armand Colin, 2007.

Council of Europe (2005), *'Education and religion'*, report of the Culture, Science and Education Committee to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, September 2005. (Reporter: A Schneider; PPE)

Council of Europe (2007), *Religious Diversity and Intercultural Education: A handbook for use in schools*.

Council of Europe (2008), *White Paper on Intercultural Dialogue, 'Living together in equal dignity'*, Strasbourg, 7 May 2008.

Debray, Régis (2002), *'L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque'*, report to the minister of education, February 2002.

Estivalèzes, Mireille (2003), *'L'enseignement du fait religieux dans le système éducatif français'*, Revue Perspectives de l'Unesco, no. 126 'Education and Religion: the paths of tolerance', vol XXXIII, no. 2, June 2003.

European Commission (2005), *Key data on education in Europe 2005*, Eurydice and Eurostat (ISBN 92-894-9423-9).

- European Commission (2008), *Green Paper on 'Migration and Mobility: challenges and opportunities for European education systems'*, COM (2008) 423 final, Brussels, 3 July 2008.
- European Institute for Comparative Cultural Research (ERICarts) (2008), *Sharing Diversity: National approaches to intercultural dialogue in Europe*, study for the European Commission, March 2008.
- Eurybase (2007/8), *Eurydice database on education systems in Europe*.
- Eurydice (2004), *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe*, European Commission/Eurydice, 2004.
- Eurydice (2008), *Key data on teaching languages at schools in Europe*, European Commission/Eurydice, 2008.
- Husson, Jean-François (2007), *'Training imams in Europe: the current status'*, King Baudouin Foundation, June 2007.
- InterEuropean Commission on Church and School (ICCS) (2007), *Religious Education in Europe: Situation and current trends in schools*, 2007.
- Lähnemann, Johannes and Schreiner, Peter (2008), *Interreligious and Values Education in Europe: Map and handbook*, Comenius Institute, July 2008.
- Network of European Foundations (NEF) (2008), *Religion and Democracy in Contemporary Europe*, Van Leer Jerusalem Institute and NEF, Alliance Publishing Trust, 2008.
- Network of European Foundations (NEF) (2009), *Schools for Society – Learning Democracy in Europe: A handbook of ideas for action*, Alliance Publishing Trust, 2009.
- Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) (2007), *Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools*, 2007.

- REDCo (2007), *Religion and Education in Europe: Developments, contexts and debates* (Robert Jackson, Siebren Miedema, Wolfram Weisse, Jean-Paul Willaime), Waxmann Verlag, 2007.
- REDCo (2009), *Teenagers' Perspectives on the Role of Religions in their Lives, Schools and Societies: A European quantitative study* (Pille Valk, Gardien Bertram-Troost, Markus Friederici, Céline Béraud), Waxmann Verlag, 2009.
- Von Brömssen, Kerstin (2007), 'Sweden: a changing cultural and religious landscape', in Marie Carlson, Annika Rabo and Fatima Gokk (eds), *Education in Multicultural Societies: Turkish and Swedish perspectives*, Swedish Research Institute in Istanbul, transactions, vol 18, 2007.
- Willaime, Jean-Paul and Béraud, Céline (2009), *Les jeunes, l'école et la religion*, Bayard, 2009.
- Willaime, Jean-Paul and Mathieu, Séverine (2005), *Des maîtres et des dieux: école et religion en Europe*, Edition Belin, 2005.
- Επίσης:** Project "Religious Education at Schools in Europe", University of Vienna, Faculty of Protestant Theology, REL-EDU. <http://www.rel-edu.eu/project/>